

İSMAİL KEMAL BEY HAKKINDA AVUSTURYA DEVLET ARŞİVİNDE BULUNAN BİR MEKTUP*

Cahit TELCİ*

İsmail Kemâl (1844-1919)¹ Arnavutluk'un tanınmış Vlor ailesindedir. Babası Mahmud Bey Vlor a. annesi Hediye Hanım'dır. Tahsilini İstanbul'da tamamladı. Kanun-ı Esâsi'nin hazırlanmasında Mithat Paşa ile beraber çalıştı. Amavut Milliyetçisi olarak tanınan İsmail Kemâl daha sonra Şam ve Beyrut'da vali olarak bulundu. Makedonya'daki reform girişimleri üzerine İstanbul tarafından Trablus'a gönderilmek istenildi ise de o, bunu bir sürgün telâkki ederek 1900 senesinde Atina'ya kaçtı ve orada hüsn-i kabul gördü². Atina'dan Roma'ya gidip bazı devlet yetkilileri ile görüştüktan sonra 1901 senesinde Londra'ya gitti. Buradaki devlet adamları ile olan sınırlı münâsebetleri içerisinde özellikle Lord Rosebery ile görüştü³.

Londra'dan Brüksel'e giden İsmail Kemâl burada Faik Bey Konitza ile beraber özellikle Arnavut ayrılıkçılığı fikirlerini işlediği **Albania** ve **Le Salut De Albania** adlı gazeteleri neşretti.

x İsmail Kemal'e dair evrakı Vlyana'dan getiren Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ersan'a teşekkür ederim.

* Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri Bölümü Okutmanı.

1 İsmail Kemâl'in doğum tarihi kendi hatıratında 1844 olarak verilmektedir (**The Memoirs of ismail Kemal Bey**, Ed. Sommerville Story. London, 1920. s. 1). Feroz AHMAD ve Dankwart A.RUSTOV'un çalışmasında 1844 olarak gösterilmekte iken Avusturya Devlet Arşivinde kendisine EIL dosyada 1842 olarak kaydedilmiştir (Feroz AHMAD-Dankwart A.RUSTOV, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918" **"Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** 4-5 (1975-76) İstanbul 1976, S.266].;" Notiz Über İsmail Kemal Bey **"Österreiche Staatsarchiv P.A. XIV, Karton No:9, s. 130)**. Ölüm tarihiyle ilgili olarak, yine Feroz AHMAD başka bir çalışmasında 1920 tarihini verirken (**İttihat ve Terakki 1908-1914**, çev. Nurcan Yavuz, İstanbul 1986, s.282] Ahmed Bedevi KURAN ise 1918 senesinde İtalya'nın Paudua şehrinde öldüğünü kaydeder (Bkz. **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele** İstanbul 1956, s.518).

2A.g.d. s.130.

3A.g.d. s.130.

1903 senesinde İsmail Kemâl'in adının Prens Sabahattin ile beraber. Sultan Abdülhamid'in devrilmesi için tertib edilen ancak akim kalan bir teşebbüsün içerisinde geçtiğini görüyoruz. Onun buradaki vazifesi İngilizlerin desteğini sağlamak için Londra'da temaslarda bulunmaktı⁴.

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra Berat mebusu olarak meclise giren İsmail Kemâl Bey Valona'daki taraftarlarının davetine uyarak oraya gider ve rakibi olan Ferit Paşa'ya karşı halkın hoşnutsuzluğu yüzünden etrafında hayli insan toplanır. O, bu durumu değerlendirmek ve Arnavutluk'da kendi fikirleri doğrultusunda bir hava oluşturmayı düşünür⁵.

Mezkûr dosyada İsmail Kemâl ile ilgili olarak verilen bilgilerin sonunda şu ifade yer almaktadır: "Güvenilir kaynaklardan alınan bilgilere nazaran İsmail Kemâl Bey Arnavutluk'da bir isyan çıkartmak üzere Venedik'de oluşturulmuş olan bir komitenin üyesi idi"⁶.

Meşrutiyetin ilânından sonra, İttihat ve Terakki idaresinin, başka sebepleri de hâtırdan uzak tutulmamak kaydıyla, özellikle siyasi muhalfeğe yaşama hakkı vermesine rağmen uygulamadaki tekelci⁷ yaklaşımı neticesinde ortaya çıkan siyasi meselelerin önemlilerinden birisi de Arnavutluk isyanı olmuştur. Bu sertlik atmosferi içerisinde İsmail Kemal Bey'i henüz dağılmış olan Ahrar Fırkasının ardından yeni bir siyasi parti kurulması çalışmaları içerisinde görmekteyiz: Mutedil Hürriyetperveran Fırkası... Partinin kuruluş çalışmaları içerisinde özellikle Arap, Rum, Arnavut asıllı mebuslar bulunmakta idi. 1909 senesi Kasım ayında kurulan partinin 1910 senesinde riyasetinde İsmail Kemâl Bey bulunuyor; ikinci reisler ise Miralay İsmail Hakkı Bey ve Nafiz Paşa idiler. Parti 1911 senesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılacaktır⁸. İsmail Kemal Bey ve arkadaşları da aynı partiye geçeceklerdir⁹.

4 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**. C. 1, Kıs. 1. Ankara 1983, s.299-300; Ahmet Turan Alkan. **II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ankara 1992, s. 14.

5A.g.d.. s.131.

6A.g.d..s.131.

7 Ahmet Turan Alkan.a.g.e.. s.123

8 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. I, II. **Meşrutiyet Dönemi**, Ocak 1988, ss. 208-209; Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi. **Muhalefetin İflası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, sadeleştiren: Ahmet Eryüksel. İstanbul. 1991, s. 32.

9 "Arnavutluk". El, 2. baskı, C. I, s. 657. "Arnavutluk". **TDV**. İ. A. . C. 3. s. 356, "Arnavutluk", İA, C. I. s. 59.

1912 senesinde isyan ile neticelenecek olan Arnavutluk hadiselerinin başlangıcı, 5 Nisan 1910 tarihinde İpek mtasarım Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in, şehirde Okturva resmini uygulamaya koymak istemesi, İsa Bolatin gibi bazı mahalli derebeylerin bu uygulamadan rahatsız olmaları ve birilerinin İsmail Hakkı Bey'i yaralaması hadisesi ile başlayacaktır¹⁰. Bir iki gün sonra belki bu hadisenin meydana gelmesinde etkili olan, artık namaz, oruç ve sakal gibi mukaddesâtdan da vergi alınacağı söylentilerinin de etkisiyle Priştine, Yakova, Vulçetirin civarında bazı kişiler müsellâhen toplanırlar. Bu hadiselerin İstanbul'da duyulması üzerine hükümet cebri tedbirlere müracaat ederek, dönemin bazı kaynaklarının ifadesiyle Arnavutluğu cezalandırmak için, bir kısım askeri bölgeye gönderir. Yetersiz olan bu kuvvetlerin ardından da tertib edilen yeni kuvvetler Şevket Turgut Paşa kumandasında bölgeye sevk olunur¹¹. Gönderilen bu yardımcı kuvvetlerle beraber, özellikle Kaçanık boğazında meydana gelen zorlu çarpışmalardan sonra bölge isyancılardan temizlenir. Hemen bu hadiselerin akabinde Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa¹² bölgeye gidecek ve ordu geniş çaplı bir silâh toplama işine girişecektir¹³. Bu silah toplama ameliyesi sırasında katolik Malisörlerin de silahları toplanır. Ancak Malisörler, Avusturya devleti'nin koruması altında olduklarından, hükümet onlara karşı tavrını

10 Bu olay ve takip eden hadiselerle ilgili olarak bkz. **Salnâme-i Servet-i Fünûn** 1326 senesi, İstanbul 1327. s.306; Tahsin Üzer. **Makedonya Eşkiyahk Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**. Ankara, 1987. s. 100.

11 Şevket Turgut Paşa'nın ordu kumandanı olarak tayin edilip, liva dahilinde İdare-i örfiye ilan edilmesi ve bir de divan-ı harb teşkili hakkında bkz. **Tasvir-i Efkar**, 8 Nisan 1910.

12 Mahmud Şevket Paşa'nın Arnavutluk konusundaki fikirleri için bkz. **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**. İstanbul 1988, s.113-114 ve sair kısımlar.

13 **Salnâme-i Servet-i Fünûn**, s.307; **Bir Devlet Adamı'nın Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) Abdülhamid, U. Meşrutiyet ve Mütâreke Devri Hatıraları 2** Haz. Rezan Hümen İstanbul 1993, s.63; Bu hadiseler sırasında İsmail Kemâl'in Arnavutluk Meselesi konusundaki fikirleri ve Şevket Turgut Paşa'nın görevden alınması hususundaki değerlendirmeleri için bkz. "İsmail Kemâl ile Mülakat" **Rumeli**, 24 Temmuz 1327; Ordu. bu silah toplama işi ile ilgili olarak bölgede dolaştığı ve sanki Arnavutluksun bütününde bir isyan varmış gibi hava estirildiği günlerde, birçok şehirlerden özellikle Selanik matbuatına ulaşan telgraflar. ısrarla Arnavutların isyan halinde olmadığı, isyan halinde olanların Malisörler olduğu, kendilerinin Malisörlerle aynı kefede değerlendirilmesinin fevkalade üzüntü verdiği, İsmail Kemâl gibi bazı şahısların, sanki bütün Arnavutların temsilcisi İmiş gibi ortaya çıkmasını protesto ettiklerini içeren satırlarla doludur. Meselâ bkz. **Rumeli**, 24, 25, 26, 27, 28 Haziran 1327. 28 Temmuz 1327.

değiştirir ve silâhlarını iade ettiği¹⁴ gibi 1911 senesinde Karadağ'da yapılan bir antlaşma ile MalisÖrlere iki yıl vergi muafiyeti, hayvan vergisinin azaltılması, ve askerlik hizmetinin bir kısmını kendi topraklarında yapmak gibi haklar da tanıır ki, Ahmed Bedevi Kuran, İttihat ve Terakki'nin Müslüman Arnavutlar ile katolik MalisÖrlere arasında böyle bir farklılık yaratmasını gaflet olarak nitelir¹⁵. Müslüman Arnavutlar, MalisÖrlere tanınmış olan bu ayrıcalıkların kendilerine de tanınmasını ister ve Arnavutça olarak neşredilen Doğrusöz gazetesinde, hükümete seslenerek, eğer bu istekleri yerine getirilmezse, haklarını silaha sarılmak suretiyle de alabileceklerini tehdiden bildirirler¹⁶. Hükümet Arnavudları belki biraz teskin için Sultan Reşad'ı oralara kadar götürür ancak bundan bir faide elde edemezler¹⁷. Sultan Reşad'ın bu seyahati günlerinde İsmail Kemâl de Karadağ'a giderek kral, nazırları ve malisörler ile görüşür ki bu zamanlama hayli dikkat çekicidir¹⁸.

1912 senesinde yapılan seçimlerde, İttihad ve Terakki'nin hile ile muhalefeti dışlayarak seçimleri kazanması ve böylece birçok Arnavut asıllı mebusun meclis dışında kalmış olması isyanın sebeplerinden birisi olarak değerlendirilebilir¹⁹. Ancak, şurasını da ifade etmek gerektir ki, 1910 senesinde İpek Mutasarrıfı İsmail Hakkı Bey'in yaralanması hadisesi ile başlayıp, hükümetin bölgedeki bütün silahların toplanması gibi cebri tedbirleri ile kızıışan ve hileli seçimler ile son noktaya gelmiş olan bu atmosferi birçok, siyâsî ve askeri, zümreye mensup kişiler de kızıştırmış ve isyanı körüklemişlerdir. Kendisinin çok açık ifadeleriyle Rıza Nur dahi bu teşvikçiler arasında bulunmakta idi²⁰.

W

14 Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Siyasî Hatıralarım**, Haz. Selim Kutsan, İstanbul 1990, s.49; Mehmed Selahaddin Bey, **İttihat ve Terakkinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim**. Sadeleştiren: Ahmet Varol, İstanbul 1989, s.47.

15 Kuran, **Osmanlı...**, s. 492; aynı yazar, **İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1948, s. 272; Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi.de hükümetin', Arnavutluk'daki isteklerini haklı görürken icra tarzını beğenmez "Arnavutluk'daki metalib-i hükümete haksız diyemeyiz. Bu metalibin haklı olduğunu Arnavud mülefferikini dahi tasdik etmektedir. Şu kadar ki bu metalibi istiksâl için tensib olunan tedâbirin zaman - ve hâle muvafık olup olmadığı cây-ı mülâhazadır" **Tasvir-i Efkâr**, 11 Kânun-ı sâni 1910.

16 İttihad, 17 Ağustos 1911.

17 Sultan Reşad'm Arnavutluk Seyahati ve Neticelere İçin bkz.Başmabeyinci Lütfi Bey, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, (t.y.),s.207-226. •

18 İttihad. 7 Temmuz 1911.

19 Bu konudaki farklı yaklaşımlar için bkz. Alkan, a.g.e. s. 123-124.

20 Rıza Nur. **Hayat ve Hatıratım**. II, İstanbul 1967,s.37S.

Amavutluk'da meydana gelen bu gelişmeler Avusturya tarafından çok dikkatli bir şekilde takib edilmekte ve tamamen müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek latin harufu tartışmalarında, Avusturya'nın latin harflerini tercih ettiği Times gazetesinden naklen ifade olunmaktadır²¹.

Bütün bu hadiselerden sonra İsmail Kemâl 28 Ekim 1912 tarihinde Avlonya'da Arnavutluk'un istiklâlini ilân eder ve geçici bir kabine teşkil olunur²².

İsmail Kemâl Bey'a dair ve yazımızın konusunu teşkil eden mektup Viyana'da Avusturya Devlet Arşivinde bulunmaktadır²³. Mektubun yazan olan Fazıl Toptani'nin kimliği ile ilgili fazlaca bir malumat temin edememiş olmakla beraber, II.Meşrutiyetin ilânından sonra Paris'de toplanan muhaliflerden olduğu bilinmektedir²⁴.

Mektup muhtemelen Tiran'daki Avusturya konsolosuna yazılmış olmalıdır. İsmail Kemâl tavsif edilirken "Türklerin düşmanı ve memleketimizin en büyük adamı olduğu..." şeklindeki ifade, mektubun yazılmış olduğu kişinin de Arnavut asıllı olabileceğini düşündürüyor.

Dosya içerisinde hemen mektubun Önünde²⁵ bulunan ve mektubun tarihinden dörtgün sonraki 8 Ağustos 1910 tarihli Avusturya Dış İşleri Bakanhğı'nın bir raporu bulunmaktadır. Raporda Fazıl Toptani'nin, mektubunda ifade ettiği, İsmail Kemal'in muhtemel Viyana seyahatine değinilerek her ne kadar. Avusturya'da, Arnavutluk meselesiyle alakalı kişiler bulunuyorsa da şu an için İsmail Kemal'in Viyana'da mektubun tarihinden yaklaşık dokuz ay kadar sonra İsmail Kemal'in

21 **Tasvir-I efkâr**, 15 Nisan 1910.

22 Bağımsızlık Belgesinin metni için bkz. Kuran, **Osmanlı...**s. 517-18; Hükümetin geçici kabinesi ve ilk günleri için bkz. İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**. İstanbul 1975, s.81-182

23 a.g.d., s.207; Dosya içerisinde (s.320) Fazıl Toptani'nin el yazısıyla 8 Mayıs 1912 tarihli başka bir mektup daha bulunmaktadır. Mektup yine İsmail Kemâl'e dair olup kendisinin bir gün önce NİS'e geldiği ve gelir gelmez Berat istihbaratından aldığı bir telgrafdan Süreyya ve Sami Beyler'in mebus seçildiğini öğrendiği ve bundan dolayı fevkalade müteessif olduğu ifade olunmaktadır. İsmail Kemâl'in münasebette bulunduğu kişilere dair ipuçları veren bu mektup bu konuyla ilgili başka bir çalışmanın içerisinde değerlendirilecektir.

24 Kuran. **Osmanlı** . . . s.475.

25 a.g.d., S-192.

görülmesinin ve bazı temaslarda bulunmasının uygun olmadığı ifade olunmaktadır. Ancak raporda, bu uygunsuzluk ifade edilmekle beraber,

Viyana'ya müteveccihen hareket etmiş olduğuna dair gazetelerde haberler bulunmaktadır²⁶. Hatta seyahate çıkarken İstanbul'da Rumca yayınlanan bir gazeteye verdiği mülakatında Arnavutluk'daki isteklerinden katiiyen vazgeçmeyeceklerini ifade etmiştir²⁷.

Mektup, belli ölçüde de olsa Arnavutluk istiklâlinin hazırlayıcısı olan İsmail Kemâl'in faaliyetlerinin, Türklere karşı olan tavırlarının ve Özellikle de Arnavutluk meselesiyle ilgili olarak münasebette bulunduğu devletleri ve arayışlarını ifade etmesi noktasında bir fikir verir zannedirim.

Muhterem ve pek aziz dostum.

Altı yedi aydan beri hemen bütün Arnavudları gördükten ve Kosova'daki ihtilâl üzerine Türk vahşilerinin memleketimizi yakub harab ederek binlerce ailenin sefaletini görüb anladıktan sonra bugün Berat meb'us-ı muhteremi İsmail Kemâl Bey ile beraber Paris'de bulunuyorum.

İsmail Kemâl Bey'in Türklerin düşmanı ve memleketimizin en büyük adamı olduğunu şüphesiz biliyorsunuz. İsmail Kemâl Bey Arnavudluk'daki vekayi-i ahire üzerine mem. leketim. izin Türklerin mezaliminden kurtulması ve Arnavudların kuvvet almasına ancak Avusturya hükûmet-i muazzamasının himâye-i mahsusası altında bulunmağla mümkün olabileceğini lâıykıyla anlayarak Viyana'daki ricâl-i siyasiyye ile hafiyen görüşüp bi'l-müzâkere verilecek karar üzerine bir plan tertib etmek üzere "parleman ?"daki arkadaşlarıyla verdiği karara binâen kimsenin haberi olmaksızın Viyana'ya gelmek istiyor.

İsmail Kemâl Bey'in İngiltere diplomatlarının kendisi hakkında olan itîmadlarına artık eskisi gibi emniyet edememek (tejdir. Çünkü İngilizler'in Arnavudluk meselesine karışmayacaklarını lâıykıyla anlamıştır.

26 Rumeli. 27 Haziran 1327.

27 Aynı yer.

Kosova meb'uslarından Hasan Bey ile Necib Bey Draga ve Berat meb'usu Aziz Paşa ile Debre ve İşkodra'daki ehli kıyam İsmail Kemâl Bey ile verilecek karara intizar ediyorlar. r*

İsmail Kemâl Bey şimdiye kadar Viyana'ya gelmediğiçün tabii oranın ricâl-i siyasiyesini tanımıyor. Dersaadet'de iken sefir hazretleriyle Arnavudluk mes'elesi hakkında teati-İ fikir etmiştir. Tabiidir ki sefir hazretleri İsmail Kemâl Bey'in efkâr ve mütalâatını raporla nezaretine bildirmiştir.

Bütün Avrupa'da şöret-i siyasiyesi maruf olan İsmail Kemal Bey hafıyyen Viyana'ya geldiği halde orada rûy-ı kabul görecekmidir. Arnavudluk mes'elesi hakkında beyan edeceği efkâr ve mütalâat ki şüphesiz elli senelik bir tecrübenin mahsûlüdür, mucceb-i memnuniyet olacaktır? , . . .

Buralarını orada lâzım gelenlere arz etmek üzere Arnavud mes'elesini lâyıkiyla bilen ve mütemadiyen bu işlerle meşgul olan zât-ı âlilerinin tavassut buyurmasını rica ve istirhâm etmek üzere bendenizi memur eylemiş olmağla lütfen bu bâbdaki mütalâa-i âlilerinin Viyana'ya kimsenin haberi olmaksızın mı yoksa açıkta açığa mı gelmesi münasib olacağıının emr ü işaretini arz-ı ihtirâmata vesile ittihâz eylediğim mâruzdur efendim. Fi 4 Ağustos sene 1910

Fazıl Toptani .

Adresim şudur: M. F. Toptani

35 Rue Gambon

Paris

Handwritten header text in Urdu script, possibly a title or address.

Handwritten signature and date: "Rajpura 4/10/18" and "11.6.18".

مقام دین عزیز دوست :

الحمد للہ آپ نے ہمارے لئے جو امدادیں کرائی ہیں وہ ہمیں بہت سی فائدہ پہنچائی ہیں۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

میں نے آپ کو شکریہ ادا کیا ہے اور آپ کی امدادوں سے بہت سی فائدہ پہنچائی ہے۔

استغفار گاه > سندی قد - دیان کلاکچوه طبعی اورانک حال سیمه کلاکچوه
 رسا شده اینه سیر مقاربه ایادونه سندی مقصد * i L / ۱۰ / ۱۰
 طبعی - که سیر مقصدی استغفار گاه بقا افکار - دستهای نورانی
 نقیتم بیدرشد -

توبه اوروباره سهرت سیمه کلاکچوه **IN** استغفار گاه بقا مقصدی دیان
 کلاکچوه ماله ادراده روی قبول کوره میگید - ایادونه سندی مقصد
 سیمه ایده های افکار - مطابقت که سهرت استغفار گاه بقا
 موصول - موجه محبت اوله مقصد - !

یواری ادراده لازم کلاکچوه علمه اینک ادراره ایادونه سندی مقصدی سینه
 و سادیا یواریه مقصد اوله ذات عابدینک توسط جرمیها و سیمه
 اینک ادراره بقا کله سیمه مقصدی لطفاً یواریه که مقصدی عابدینک
 دیان سیمه کلاکچوه اوله مقصدی سینه ایادونه سندی مقصدی
 مقصدی اصدافانی و سهرت سیمه وسیع اتحاد سیمه مقصدی سینه

۱۹۱۰
 فاضل مونی
 Fajil Gontani

آدره کلاکچوه -

M. F. Gontani
 35 Rue Gamban
Paris